

Mykhailo Zaslavskiy

Uniwersytetu Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9879-1362>

e-mail: mykhailo.zaslavskiy@mail.umcs.pl

Kształtowanie ideologii putinizmu w Federacji Rosyjskiej

1. Wstęp

Niniejszy artykuł naukowy jest próbą udowodnienia tezy, że reżim Władimira Putina opiera się na ideologii. Od początku swoich rządów ponad dwie dekady temu Kreml dokonał poważnych, konsekwentnych i rosnących inwestycji w promowanie określonych wartości. Zapożyczając w dużej mierze z carskich i sowieckich wzorców, a także innych źródeł intelektualnych, takich jak XX-wieczna radykalna prawica, putinizm podnosi ideę imperialno-nacjonalistycznego etatyzmu wzmocnionego rosyjską wielkością, wyjątkowością i historycznym obowiązkiem walki z Zachodem. Władimir Putin, kiedy został prezydentem w 2000 roku, zaprezentował się nie jako ideolog, ale jako modernizator – ani antyradziecki, jeśli chodzi o przeszłość, ani antyamerykański czy antyeuropejski, jeśli chodzi o przyszłość. Jednak inicjatywy i działania, które widzimy obecnie w polityce wewnętrznej Federacji Rosyjskiej, takie jak przywrócenie radzieckiego hymnu narodowego, stworzenie patriotycznej grupy młodzieżowej „Nasi” czy stale rozwijający się kult Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, reprezentują inną rzeczywistość. Należy podkreślić, że w tym okresie władza Federacji Rosyjskiej kładła nacisk na edukację i tzw. politykę pamięci, którym towarzyszył rosnący nacisk na to, co Kreml określa jako tradycyjne wartości. Od połowy II dekady XXI wieku nastąpiło umocnienie tych narracji i zwiększenie finansowania dla tworzenia i rozwijania publicznego zaangażowania w te narracje. Kreml ustanowił szeroki zakres zorganizowanych przez rząd organizacji pozarządowych (NGO) w celu promowania określonego, korzystnego wyłącznie dla władzy Federacji Rosyjskiej, poglądu na przeszłość, w którym Rosja jest zawsze zagrożona przez „wrogo nastawiony” Zachód; który opiera się na zasadzie, że zewnętrznych wrogów jest wielu, a gotowość do poświęcenia Federacji Rosyjskiej czynią z niej globalną potęgę. Kluby i koła pozaszkolne, obozy wakacyjne dla dzieci z rekonstrukcjami bitew i lekcjami dezinformacji historycznej, procesje Nieśmiertelnego Pułku, noszenie wstążek św. Jerzego oraz wiele innych inicjatyw miało na celu utrwalenia praktyk i ry-

tuałów, które tylko pozornie są upamiętniające. W rzeczywistości wymuszają one określony światopogląd¹.

2. Geneza ideologii putinizmu

W czasach zimnej wojny, gdy polityka Kremla była mało klarowna, dziennikarze i analitycy polityczni często mieli obsesję na punkcie osobowości przywódcy Rosji, spekulując na temat jego gustu w wyborze whisky lub garniturów, śledząc wyczucie mody jego żony lub jego brak, mając nadzieję, że da im to pewne informacje dotyczące jego polityki. Czasy się zmieniły, ale osobowość i przekonania Władimira Putina, obecnego prezydenta Federacji Rosyjskiej, nadal mają takie samo znaczenie jak u jego poprzedników – jeśli nie większe. W państwie, w którym władza nadal opiera się na osobowości, a nie na instytucjach, wizja rosyjskiego prezydenta dotycząca jego kraju, jego zrozumienie historii, jego przeszkolenie jako oficera Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR (ros. Комитет государственной безопасности – КГБ СССР) i jego osobiste doświadczenia z życia w Związku Radzieckim mają obecnie niepomierne wpływy na rosyjską scenę polityczną.

Pierwsze przesłanki dotyczące jego charakteru pojawiły się jeszcze, gdy był premierem, w czasie prezydentury Borysa Jelcyna. Wkrótce po nominacji Putin odwiedził moskiewską Łubiankę. Niegdyś siedziba KGB i jej najbardziej znane więzienie, Łubianka, jest obecnie siedzibą Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, instytucji, której Władimir Putin sam dowodził, zanim został zaproszony do kierowania państwem. Putin odwiedził Łubiankę 20 grudnia 1999 roku, w dniu znanym i nadal obchodzonym w Rosji jako Dzień Czekistów, w 82. rocznicę założenia Czeki². W tym miejscu i tego dnia Putin uroczystie odsłonił tablicę upamiętniającą Jurija Andropowa³. Przed śmiercią Andropow był przekonany, że „porządek i dyscyplina”, egzekwowane metodami KGB – walka z alkoholizmem, lenistwem i korupcją, w połączeniu z użyciem starannie ukierunkowanej przemocy wobec dysydentów – przywróci słabnącą pozycję radzieckiej gospodarki. Władimir Putin myśli w podobnych kategoriach jak Andropow: mówienie o demokracji prowadzi do protestów; protesty prowadzą do ataków na czekistów. Lepiej powstrzymać wszelkie rozmowy o demokracji, zanim przejdą one do eskalacji i aktywnych działań. Dlatego też „porządek i dyscyplina” są obecnie słowami bardzo często wykorzystywanymi przez Władimira Putina. Nie oznacza to, że Putin wzoruje się na Andropowie lub że chce przywrócić Związek Radziecki. Ale oznacza to, że Putin – i, co ważniejsze, większość ludzi wokół niego – jest głęboko przesiąknięta kulturą KGB Andropowa. Co to oznacza w praktyce? Na najbardziej fundamentalnym

¹ M. Snegovaya, M. Kimmage, J. McGlynn, *The Ideology of Putinism. Is It Sustainable?*, Center for Strategic and International Studies (CSIS) 2023, s. 1–3.

² Czeka, CzK, WCzK, Wszechrosyjska Komisja Nadzwyczajna do Walki z Kонтрреволюcją i Sabotażem (ros. Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем при СНК РСФСР, ЧК, ВЧК) – akronim nazwy tajnej policji w Rosji Sowieckiej w latach 1917–1922.

³ Jurij Władimirowicz Andropow – radziecki działacz partyjny i państwowy. Sekretarz Generalny KC KPZR (1982–1984), szef KGB (1967–1982), ambasador ZSRR na Węgrzech.

poziomie on i ludzie wokół niego głęboko wierzą, że władcy państwa muszą sprawować staranną kontrolę nad życiem narodu. Nie można pozwolić, by wydarzenia po prostu się działy, trzeba je kontrolować i nimi manipulować. Z tego samego powodu rynki nie mogą być prawdziwie otwarte, wybory nie mogą być nieprzewidywalne, a współczesny odpowiednik sowieckich dysydentów, czyli małe grupy aktywistów, którzy sprzeciwiają się scentralizowanym rządóm Kremla, muszą być starannie kontrolowane poprzez presję prawną, publiczną propagandę i, jeśli to konieczne, starannie ukierunkowaną przemoc⁴.

3. Konserwatyzm

Putinizm jest konserwatywny w sensie ideologicznym. Putin nie jest religijny i nie ma zamiaru pobudzać powszechnej pobożności. Mimo że ostentacyjnie błogosławi tradycyjne religie Rosji (zwłaszcza prawosławne chrześcijaństwo, ale także islam, judaizm i buddyzm), to nakazuje przywódcom religijnym, by go uświęcali. Ponieważ rząd *de facto* mianuje szefów organizacji religijnych i kontroluje ich finansowanie i majątek, prawosławni patriarchowie, główni rabini i faworyzowani imamowie z radością wygłaszają publiczne pochwały na cześć sprawiedliwego władcy i jego niezbędności dla narodu rosyjskiego. Aby zbudować konserwatywną reputację, Putin podczas swoich przemówień potępia „bezpłciową i bezpłodną” moralność liberalnego Zachodu, który angażuje się na rzecz równości płci i praw osób LGBT. Aby nadać swojej heteronormatywnej retoryce jeszcze większego znaczenia, poparł on przyjętą w 2013 roku ustawę przeciwko „homoseksualnej propagandzie” i nie wykazuje konsternacji w obliczu rosnącej przemocy wobec homoseksualistów w Rosji. Aby przeciwstawić się feminizmowi, w 2017 roku poparł dekryminalizację niektórych form przemocy domowej. Według statystyk policyjnych dziennie 40 kobiet jest mordowanych w swoich domach przez brutalnych partnerów w Rosji. Te działania Władimira Putina tworzą jeszcze bardziej sprzyjające środowisko dla sprawców przemocy. Takie środki służą aspiracjom Putina do skierowania nieliberalnych sił na świecie przeciwko tym, którzy chcieliby narzucić innym swoje „uniwersalne” liberalne zasady – i swoją demokrację. Władimir Putin dąży do bycia ostoją i przewodnikiem społecznie i kulturowo konserwatywnych jednostek i grup społecznych na świecie w walce z międzynarodową liberalną demokracją i jej polityczno-wojskowymi zwolennikami – zachodnimi rządami. Putin, opierając się na tradycyjalistycznej retoryce i krajowych ustawach, chce przekazać jasną wiadomość masom w rozwijających się społeczeństwach: naród rosyjski jest znieważony przez zachodnie rządy i organizacje pozarządowe, które każą akceptować homoseksualność i odrzucać tradycyjne role i tożsamości płciowe. Rosyjskie kościoły, meczety i świątynie odrzucają narzuconą liberalną „niemoralność”. Zarówno na scenie politycznej, jak i społecznej rosyjski rząd pozycjonuje się jako osłona przed niebezpiecznymi transformacjami. Pu-

⁴ A. Applebaum, *Putinism: The Ideology*, Philippe Roman Chair in History and International Affairs 2012-13, LSE IDEAS 2013, <http://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Putinism-The-Ideology.pdf> [dostęp: 15.03.2024].

tin dąży do tego, by przekazać innym autorytarnym władcom, że jest oburzony działaniami zachodnich rządów i organizacji pozarządowych, które narzucają demokrację, i podkreśla, że wyłącznie wspieranie polityki Putina pozwoli utrzymać suwerenność⁵.

4. Kodowanie kulturowe

To, co się obecnie dzieje w Federacji Rosyjskiej, jest sprzeczne nawet z rosyjską konstytucją, która wyraźnie zakazuje istnienia dominującej oficjalnej ideologii. Ale, po pierwsze, w Rosji działania polityczne nie opierają się na konstytucji, a po drugie, już pojawiają się głosy za zmianą konstytucji. Na przykład na posiedzeniu Światowej Rosyjskiej Rady Ludowej (ros. Всемирный Русский Народный Собор, ВРНС) w październiku 2022 roku Siergiej Mironow nalegał na konieczność zniesienia art. 13 konstytucji, który zakazuje państwowej i obowiązkowej ideologii. Mówiono również o zniesieniu art. 2, zgodnie z którym człowiek, jego prawa i wolności są najwyższą wartością. Zaproponowano ultrakonserwatywny model znany od dawna w historii – wiara, rodzina i Ojczyzna. Idea swoistej systematyzacji i kodyfikacji ideologii zaowocowała powstaniem pewnego zbioru powołanego do przygotowania „dyscypliny ideologicznej” dla uniwersytetów. Indoktrynacja dzieci w przedszkolach i szkołach już nie jest wystarczająca, konieczne jest ujednoczenie postrzegania świata przez studentów. Taki kurs istniał w czasach sowieckich i był nazywany „naukowym komunizmem”. Analogicznie, nowy kurs można nazwać jeszcze bardziej absurdalnym oksymoronem – „naukowym putinizmem”. Zakłada się, że on ma nazwę „Podstawy rosyjskiej państwowości”. Kurs powinien składać się z czterech części: historia (polityka historyczna w postaci narzucania zmitologizowanej oficjalnej wersji historii, która jest jednym z narzędzi kontroli świadomości Rosjan); kody kulturowe (sam tytuł sugeruje, że będzie chodziło o przekazywanie „duchowych i moralnych” tradycyjnych wartości z pokolenia na pokolenie, które zgodnie z instrukcjami prezydenta muszą być również ujednoczone wysiłkami rządu i władz regionalnych); Rosja w świecie (uzasadnienie izolacjonizmu, antyzachodniości i wyższości państwowej); wizerunek przyszłości (określenie tego, co poza pokonaniem Ukrainy i zniszczeniem piątej kolumny państwo zamierza zrobić i jaki kierunek polityki zagranicznej wybierze). Kuratorzy odpowiedzialni za poszczególne elementy są powszechnie znani. Historią zajmuje się Władimir Medinski, były minister kultury, doradca prezydenta i szef Wojskowego Towarzystwa Historycznego, główny nosiciel rosyjskiej retropolityki i lider „wojen pamięci”, które Rosja prowadziła i nadal prowadzi, na przykład z Polską. Za kody kulturowe odpowiada dyrektor Ermitażu Michaił Piotrowski, zwolennik zachowania i kontynuowania imperialnej i militarystycznej „tradycji”. Siergiej Karaganow, który od dawna uzasadnia radykalną zmianę wektora polityki zagranicznej, jest kuratorem nowej, globalnie wrogiej pozycji Rosji na świecie, gdzie musi ona stawić czoła „kolektywnemu Zachodowi”, „liberalnemu totalitaryzmowi” i skonolidowanej „antyrosyjskości”. Michaił Kowalczuk, przyjaciel Putina i szef Instytutu Kurczatowa, prawdopodobnie sformułuje innowacyjny wizerunek Rosji jako samowystar-

⁵ M.S. Fish, *What Is Putinism?*, „Journal of Democracy” 2017, vol. 28, no. 4, s. 62–65.

czalnej potęgi high-tech. Wszystko to razem, oczywiście, uzasadnia kult niezłomnego przywódcy i idee ofiarnego bohaterstwa (w tym bohaterskiej śmierci) w sprawiedliwej, obronnej, wyzwolenczej wojnie⁶.

5. Poszukiwanie wrogów

Na początku XXI wieku przedstawiciele władz Rosji prezentowali Zachód nie jako egzystencjalnego wroga, ale jako ekonomicznego konkurenta w rywalizacji, którą Rosja przegrywała. W czerwcu 2005 roku Władisław Surkow powiedział magazynowi *Der Spiegel*: „Nie mamy już poczucia bycia otoczonymi przez wrogów, ale raczej przez konkurentów”⁷.

Po upływie dekady od 2005 roku w dyskursie publicznym Zachód jako egzystencjalny wróg stopniowo zaczął być traktowany coraz poważniej, stając się głównym nurtem rosyjskiego dyskursu politycznego. Identyfikacja Stanów Zjednoczonych jako egzystencjalnego zagrożenia dla Rosji została najwyraźniej wyartykułowana w przemówieniu Putina w Monachium w lutym 2007 roku, odzwierciedlającym rosyjskie obawy dotyczące wycofania się Stanów Zjednoczonych z traktatu antybalistycznego w 2002 roku, amerykańskiej interwencji wojskowej w Iraku w 2003 roku, „kolorowych rewolucji” oraz przystąpienia siedmiu krajów Europy Środkowej i Wschodniej do NATO w 2004 roku. Te ruchy przyczyniły się do osobistego poczucia zdrady po stronie Putina, który przez większość swojej pierwszej kadencji zajmował prozachodnie stanowisko, szczególnie po atakach terrorystycznych w Stanach Zjednoczonych we wrześniu 2001 roku. Chociaż prezydentura Dmitrija Miedwiediewa była przerywana próbami poprawy stosunków z Zachodem, postęp został osłabiony przez rosyjską interwencję w Gruzji w 2008 roku, wojnę w Libii i wydarzenia arabskiej wiosny w latach 2011–2012. Żadne wydarzenia, które Putin obserwował podczas prezydentury Miedwiediewa, nie przekonały go, że Zachodowi można ufać. Wręcz przeciwnie, powrócił na urząd prezydenta w 2012 roku, mając za sobą „zestaw pretensji, rozczarowań i oskarżeń”, z wyraźną chęcią „zadeklarowania wroga”. Stany Zjednoczone zostały zidentyfikowane jako główny przeciwnik Rosji w nowej Doktrynie Wojskowej (grudzień 2014), w zaktualizowanej Strategii Bezpieczeństwa (grudzień 2015) i w nowej koncepcji polityki zagranicznej (listopad 2016). Na przykład w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego z 2015 roku argumentowano, że rozbudowa potencjału wojskowego NATO i zbliżanie się jego infrastruktury wojskowej do granic Rosji stwarzają zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego. Zgodnie z art. 12 Rozporządzenia Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 31 grudnia 2015 roku nr 683 „W sprawie strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej” wzmocnienie Rosji odbywa się na tle nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego, które mają złożony, wzajemnie powiązany charakter. Niezależna polityka zagraniczna i wewnętrzna

⁶ A. Kolesnikov, *Scientific Putinism: Shaping Official Ideology in Russia*, <https://carnegieendowment.org/politika/88451> [dostęp: 15.03.2024].

⁷ SPIEGEL International, „*The West Doesn't Have to Love Us*”, <https://www.spiegel.de/international/spiegel/spiegel-interview-with-kremlin-boss-vladislav-surkov-the-west-doesn-t-have-to-love-us-a-361236.html> [dostęp: 15.03.2024].

na Federacji Rosyjskiej jest kontestowana przez Stany Zjednoczone i ich sojuszników, którzy dążą do utrzymania swojej dominacji w światowej polityce. Ich polityka powstrzymywania Rosji obejmuje wywieranie na nią presji politycznej, gospodarczej, wojskowej i informacyjnej⁸.

Również bardzo ważną rolę w kwestii poszukiwania wrogów dla Federacji Rosyjskiej jest zwalczanie tzw. piątej kolumny. W październiku 1992 roku Aleksander Prochanow, redaktor nacjonalistycznej gazety „Den”, opublikował listę nazwisk pod nagłówkiem „Piąta kolumna w Rosji”, w tym Borysa Jelcyna, Jegora Gajdara, Michaiła Gorbaczowa, Andrieja Kozyriewa i innych. Narodowi nacjonałiści powtarzali twierdzenia przywódcy sierpniowego zamachu stanu w 1991 roku, Władimira Kryuchkowa, ostatniego szefa KGB, który uważał, że upadek ZSRR był wynikiem zachodniego planu, przygotowanego przy użyciu „agentów wpływu” na najwyższych szczeblach państwa radzieckiego. W tamtym czasie takie wezwania były odrzucane jako marginalne wypowiedzi zmarginalizowanych polemistów, ale rosnący wpływ ultrakonserwatywnego myślenia na początku XXI wieku – w tym w Dumie Państwowej – rozpoczął proces formowania dyskursu, opierającego się na zasadzie „obcych wśród nas”. W tym czasie regularnie atakowani byli rosyjscy działacze na rzecz praw człowieka, co argumentowano tym, że takie działania są pracą dla obcych mocarstw. W połowie XXI wieku, po kolorowych rewolucjach w Serbii, Gruzji i na Ukrainie, termin „piąta kolumna” stał się powszechnie wykorzystywanym pojęciem dla prokremlowskich grup, takich jak grupa młodzieżowa Nasi. Ale termin ten wszedł do głównego nurtu dyskursu publicznego dopiero po rozpoczęciu konfliktu na Ukrainie w latach 2013–2014, kiedy został użyty do oznaczenia osób publicznych sprzeciwiających się aneksji Krymu. Aleksandr Dugin⁹ był jednym z głównych teoretyków „piątej kolumny”. W swoich pracach i przemówieniach twierdził, że wrogowie wewnątrz Rosji to ludzie Zachodu, liberałowie oraz sieć agentów wpływu we wszystkich sferach funkcjonowania Federacji Rosyjskiej. Zdaniem Dugina wrogowie ci są agentami prawdziwego, geopolitycznego, egzystencjalnego wroga – kombinacji aktorów i idei, które określa mianem „atlantyckich” (Stany Zjednoczone, NATO, Unia Europejska, liberalizm, technokracja, globalizm, globalna oligarchia itp.). Oficjalne odniesienia do „piątej kolumny” zmniejszyły się po latach 2015–2016, ale podstawowy paradygmat przyjaciel/wróg wciąż funkcjonował. Podczas gdy język był czasami bardziej rozważny, instytucjonalizacja dyskursu była kontynuowana poprzez szereg prawnych i regulacyjnych ograniczeń dla organizacji z międzynarodowymi powiązaniem. Następnie w czerwcu 2014 roku przepisy prawne zostały zaostrzone, umożliwiając Ministerstwu Sprawiedliwości jednostronne przyznawanie statusu „zagranicznego agenta” organizacji pozarządowej. W rezultacie do czerwca 2018 roku Mi-

⁸ Указ Президента РФ от 31.12.2015 N 683 „О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации”, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191669/af6dbeb-87d5a61b838f49f4571aa1a49c82b35fd/ [dostęp: 15.03.2024].

⁹ Aleksandr Gieljewicz Dugin – rosyjski polityk, geopolityk i historyk religii, filozof, wykładowca Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego im. M.W. Łomonosowa w latach 2008–2014. Główny ideolog rosyjskiego neoimperializmu, eurazjatyzmu, tradycjonalizmu integralnego.

nisterstwo Sprawiedliwości wyznaczyło 158 organizacji jako zagranicznych agentów, od znanych grup działających na rzecz ochrony praw człowieka, takich jak Memoriał, po małe organizacje ekologiczne. Oczywiście było, że termin „zagraniczny agent” został użyty w celu zasugerowania powiązań z zagranicznymi służbami wywiadowczymi i umożliwienia identyfikacji tych organizacji pozarządowych w dyskursie publicznym jako części „piątej kolumny”¹⁰.

6. Imperializm

Powtarzające się podkreślanie przez rosyjskiego prezydenta – zarówno przed, jak i po inwazji w 2022 roku – że Ukraina „nie istnieje” najwyraźniej potwierdza, że wojna Putina nie dotyczy jedynie geopolityki czy rzekomego rosnącego zagrożenia ze strony NATO. Chodzi o odbudowę rosyjskiego imperium. I ważne jest, aby zdać sobie sprawę, że ekspansja ta nie ogranicza się do znaczenia terytorialnego. Imperialistyczny projekt Rosji rozszerza swój atak z materialnego na duchowy i epistemologiczny. Ten atak na Ukrainę – jej historię, krajobraz i poczucie wspólnoty – jako „dom” dla Ukraińców w dużej mierze opiera się na taktyce imperialnej przeszłości nie tylko Imperium Rosyjskiego, ale także europejskich imperiów liberalnych i faszystowskich w XIX i XX wieku. W ciągu ostatnich dwóch lat niezliczone blogi i artykuły prasowe były szczególnie zainteresowane tym, jak prezydent Putin rewiduje, reinterpreteruje i rażąco przepisuje historię, aby dopasować ją do swojego imperialnego programu. Jego alternatywna historia próbująca dostarczyć „historycznego” dowodu na to, że Ukraina nigdy nie była rozpoznawalnym narodem, uzasadniając w ten sposób inwazję z 2014 i 2022 roku jako odzyskanie „utraconego” rosyjskiego terytorium¹¹. Jako przykład można również wspomnieć o wypowiedzi na spotkaniu operacyjnym Władimira Putina 21 lipca 2023 roku z Radą Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, w której wspomniał o części ziemi współczesnej Rzeczypospolitej Polskiej. W swojej wypowiedzi zaznaczył, że Rzeczpospolita Polska otrzymała znaczną część ziem zachodnich dzięki decyzji Józefa Stalina. „To zawdzięczając Związkowi Radzieckiemu oraz stanowisku Stalina, Polska otrzymała znaczące ziemie na Zachodzie i ziemie Niemiec. Zachodnie terytoria dzisiejszej Polski są darem Stalina dla Polaków. Czy nasi przyjaciele w Warszawie o tym zapomnieli? Przypomnimy im” – zapewnił. Prezydent Rosji zwrócił uwagę, że w latach 20. i 30. XX wieku na „tak zwanych wschodnich kresach Polski – terytorium zachodniej Ukrainy, zachodniej Białorusi i części Litwy – doszło do poważnej polonizacji i asymilacji miejscowej ludności, tłumienia kultur narodowych i prawosławia”. Zakończyło się to, kontynuował Putin, „narodową tragedią 1939 roku, kiedy Polska została rzucona przez zachodnich sojuszników na po-

¹⁰ D.G. Lewis, *Russia's New Authoritarianism. Putin and the Politics of Order*, Edinburgh University Press 2020, s. 102–113.

¹¹ J. Gilchrist, *Putin's New "New Imperialism" in the War Against Ukraine*, <https://www.kcl.ac.uk/putins-new-new-imperialism-in-the-war-against-ukraine> [dostęp: 20.03.2024].

żarcie przez niemiecką machinę wojenną i faktycznie utraciła niepodległość i państwowość, która została w dużej mierze przywrócona dzięki Związkowi Radzieckiemu¹².

Takie wykorzystanie sfalszowanych narracji historycznych jako narzędzia wywierania wpływu i próby legitymizacji swoich działań nie jest niczym wyjątkowym w przypadku imperium rosyjskiego. Na przykład niedawne badania nad Imperium Brytyjskim pokazały, jak ważna była zdolność do stworzenia przekonującej narracji dla odporności imperium przez prawie 200 lat. Pomijając poważne różnice, imperium brytyjskie z przeszłości i imperium rosyjskie z terażniejszości łączy wykorzystanie narzędzi narracyjnych. Atak Rosji na Ukrainę był szczególnie niszczycielski dla obiektów cywilnych i dziedzictwa kulturowego, co doprowadziło do masowych przesiedleń Ukraińców do nowych miast, nowych państw, a nawet na nowe kontynenty. Doświadczenie przesiedlenia i towarzyszące mu poczucie wyobcowania z pewnością nie jest unikalną sytuacją charakterystyczną tylko w przypadku wojny na Ukrainie. Stało się ono tak powszechną konsekwencją współczesnych działań wojennych, że całe dyscypliny naukowe poświęcone są wojennym i powojennym doświadczeniom uchodźców. Tym, co czyni rosyjską wojnę na Ukrainie szczególnie wyjątkową, jest fakt, że zniszczenia te rzadko wynikały ze szkód ubocznych legalnych operacji wojskowych. Zamiast tego taktyka Putina sprowadzała się do skalkulowanego ataku na poczucie ojczyzny dla Ukraińców poprzez fizyczną likwidację tego, co sprawia, że „ojczyzna” jest identyfikowalną przestrzenią dla jej mieszkańców¹³.

Odkąd Putin doszedł do władzy na przełomie tysiącleci, Rosja przywróciła ideologię imperializmu, gloryfikując imperium carskie i radzieckie, z nieustannym napływem filmów, seriali telewizyjnych, literatury i podręczników szkolnych celebrujących i wzmacniających imperialną tożsamość Rosji. W międzyczasie zbrodnie przeciwko nierosyjskim narodom imperium, takie jak ludobójczy głód Hołodomor, który zabił miliony Ukraińców na początku lat 30. XX wieku, zostały wybielone lub całkowicie wykreślone z oficjalnej wersji historii w Federacji Rosyjskiej. Dążenie Putina do pozycjonowania Rosji jako wiodącej na świecie potęgi antykolonialnej jest czymś więcej niż tylko geopolitycznym oportunizmem spowodowanym koniecznością zerwania stosunków z Zachodem. Jest to kulminacja dziesięcioleci carskiej, sowieckiej i postsowieckiej indoktrynacji, która usprawiedliwiała rosyjski kolonializm wobec Ukraińców i innych nierosyjskich narodów, jednocześnie łącząc antyzachodnią ksenofobię Rosji z szerszym sprzeciwem wobec dominującej roli Zachodu w stosunkach międzynarodowych¹⁴.

¹² ТАСС, Путин назвал западные территории Польши „подарком Сталина полякам”, <https://tass.ru/politika/18330609> [dostęp: 22.03.2024].

¹³ J. Gilchrist, *op.cit.*

¹⁴ T. Kuzio, *Vladimir Putin's Anti-Colonial Posturing Should Not Fool the Global South*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/vladimir-putins-anti-colonial-posturing-should-not-fool-the-global-south/> [dostęp: 21.03.2024].

7. Populizm

Choć termin „populizm” często pojawia się w nagłówkach gazet, w środowisku akademickim jest to pojęcie wysoce kontrowersyjne. Niektóre definicje kładą nacisk na aspekty ekonomiczne, takie jak dystrybucja bogactwa, inne – na elementy dyskursywne, takie jak przemówienia, a jeszcze inne koncentrują się na cechach organizacyjnych, takich jak mobilizacja odgórna i silne przywództwo. W istocie populiści twierdzą, że wyrażają powszechne interesy (wolę ludu) przeciwko establishmentowi, który jest nieodłącznym elementem mobilizacji i silnego przywództwa oraz jest z natury antagonistyczny¹⁵.

Wiele dyskusji poświęconych populizmowi i ruchom populistycznym uwzględnia Rosję w swoich analizach jako przykład populizmu. Putin rzeczywiście podążał tą samą ścieżką, co niektórzy europejscy populiści, ponieważ doszedł do władzy w drodze wyborów, a następnie przystąpił do jej scentralizowania. Kampanie antyelitarne i antykorupcyjne oraz nastroje społeczne są zasadniczo inne w Rosji, gdzie korupcja jest po prostu bardziej akceptowana jako nieodłączna część systemu. Co więcej, Putin w żadnym wypadku nie doszedł do władzy na populistycznej platformie – doszedł do władzy w dużej mierze dlatego, że został mianowany przez swojego poprzednika i nie było realnej alternatywy. Powrócił na stanowisko prezydenta z pewnymi nacjonalistycznymi poglądami, ale oczywiście nie miał żadnej realnej konkurencji.

Podobnie jak powszechna retoryka populistyczna, rosyjski populizm „próbuje podzielić przestrzeń polityczną, przypiąć ludzi do systemu instytucjonalnego, który nie jest w stanie lub nie chce zaspokoić żądań”. Innymi słowy, rosyjski populizm zmusza obywateli do bycia z rosyjskim rządem lub przeciwko niemu; nie ma nic pomiędzy. Jednak prezydent Rosji Władimir Putin został doprowadzony do władzy przez byłego prezydenta Borysa Jelcyna i nie został wybrany przez naród. Niezależnie od tego nie powstrzymało go to przed wykorzystywaniem populizmu jako taktyki mającej na celu zdobycie popularności wśród swoich wyborców. Wykorzystanie populizmu przez Putina jest widoczne w jego przemówieniach, reorganizacji partii Jedna Rosja i konsolidacji przywództwa regionalnego.

Rosyjski populizm w XXI wieku był strategicznie kultywowany i stosowany przez Putina i jego otoczenie w celu ustanowienia i utrzymania kontroli w zamierzony sposób. Czyniąc to, Putin wykorzystał populistyczną retorykę do stworzenia podziałów między Rosją a Zachodem. Na przykład rosyjska retoryka populistyczna wyraźnie odnosiła się do braku poszanowania suwerenności podczas pomarańczowej rewolucji na Ukrainie. Innym kluczowym przykładem wykorzystania przez Putina rosyjskiego populizmu do rozróżnienia między Rosją a Zachodem jest, wspomniana wyżej, ustawa o zagranicznych agentach. Zamiast być wyraźnie przeciwko establishmentowi, rosyjski populizm jest w rzeczywistości „nie opozycyjny, ale systemowy”. Innymi słowy, retoryka populistyczna jest wykorzystywana do tworzenia podziałów między różnymi grupami, a także do tworzenia wartości i koncepcji mających na celu zjednoczenie grup pod rządami

¹⁵ G. Gricius, *The Consequences of Russian Populism*, „Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace” 2019, vol. 37, no. 1, s. 29–30.

jednego przywódcy, czyli Władimira Putina. Rosyjski populizm zasadniczo rozdziela przestrzeń polityczną na dwa różne sposoby. Po pierwsze, ludzie są oddzieleni od elity w samym kraju, tzn. nieuczciwi oligarchowie od ogółu rosyjskiej elity i Putina, którzy są następnie oznaczani jako niewiarygodni i skorumpowani. Po drugie, naród rosyjski jest oddzielony od sceny światowej i Europy ze względu na różnice w wartościach. Jeśli ludzie są oddzieleni w ten sposób, że nie mają nikogo, kto mógłby ich chronić, z wyjątkiem samego Putina, wiążąc w ten sposób swój los z jego losem. Konsolidacja przywództwa w polityce regionalnej również odegrała ogromną rolę w rozwoju rosyjskiego populizmu. W 2008 roku ponad 30 z 85 gubernatorów zostało zastąpionych alternatywami, które były bardziej lojalne wobec Kremla. W latach 2012–2013 nastąpiła kolejna fala zwolnień, tym razem spowodowana rzekomo złym zarządzaniem. Ponownie jednak zwolnienia te miały więcej wspólnego z brakiem współpracy z regionalnymi elitami. W obu przypadkach winą obarczono źle zarządzane instytucje, a nie prezydenta Rosji – kolejny przypadek populistycznej taktyki wykorzystywanej do tworzenia podziałów w społeczeństwie i wzmacniania zależności od prezydenta Rosji. Ponownie w 2017 roku zwolnienia te zostały wykorzystane jako sposób na wzmocnienie populizmu, tym razem w celu pokazania, w jaki sposób rząd federalny może wkroczyć i usunąć problematycznych aktorów. Zmiany te zostały dokonane, aby zrównoważyć zmniejszające poparcie polityczne Jednej Rosji i niepopularnej ustawy Putina podnoszącej wiek emerytalny. Ta konsolidacja i kontrola to kolejny sposób, w jaki Putin wykorzystuje populizm, aby zdobyć większą władzę nad Rosją¹⁶.

W obecnej sytuacji stały wzrost populizmu na światowej scenie powinien budzić niepokój. Ponieważ coraz więcej autokratycznych reżimów dostrzega skuteczność populistycznej retoryki, mogą one również starać się wykorzystać ją do utrzymania kontroli nad swoim establishmentem politycznym. Szczególnie w takich krajach jak Węgry, przywódcy już przyjmują takie taktyki. Populizm nie jest niewinnym, bezpośrednim, demokratycznym podejściem politycznym, jakim może się wydawać, a przyglądając się reżimom, takim jak we współczesnej Rosji, i ich manipulacjom populizmem, zachodni przywódcy mogą lepiej zrozumieć, jak działa jego atrakcyjność, a w dalszej perspektywie, jak rozpoznać go na wczesnych etapach i nie dopuścić do negatywnych konsekwencji takich manipulacji.

8. Rosyjski Kościół Prawosławny

Rosyjski Kościół Prawosławny Patriarchatu Moskiewskiego (dalej: RKP MP), organizacja kontrolowana przez Kreml i znane narzędzie rosyjskiej wojny hybrydowej, zorganizowała Światowy Rosyjski Sobór Ludowy w Moskwie w dniach 27 i 28 marca oraz zatwierdziła dokument ideologiczny i polityczny łączący kilka kremlowskich narracji ideologicznych w pozornym wysiłku na rzecz stworzenia szerszej ideologii nacjonalistycznej wokół wojny na Ukrainie i ekspansjonistycznej przyszłości Rosji. Głowa RKP MP, patriarcha Cyryl, który podobno sam jest byłym oficerem sowieckiego

¹⁶ *Ibidem*, s. 31–33.

Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (KGB) i znanym zwolennikiem prezydenta Rosji Władimira Putina, przewodniczył kongresowi, podczas którego zatwierdzono dokument, a Cyryl prawdopodobnie koordynował ideologiczną narrację dokumentu i zalecenia polityczne z Kremlm. Dokument „Teraźniejszość i przyszłość rosyjskiego świata” zwraca się do rosyjskich władz ustawodawczych i wykonawczych z konkretnymi postulatami zmiany rosyjskich dokumentów politycznych i przepisów prawa rosyjskiego. RKP MP opublikował dokument tydzień po ataku terrorystycznym na Crocus City Hall¹⁷ i mniej więcej miesiąc przed rozpoczęciem prawosławnego Wielkiego Tygodnia Wielkanocnego i prawdopodobnie ma na celu wykorzystanie zwiększonych obaw po ataku terrorystycznym i zwiększonym przestrzeganiu rosyjskiego prawosławia w celu zdobycia poparcia dla pożądanego ultranacjonalistycznej polityki i wizji ideologicznej.

RKP zintensyfikował kremlowską retorykę dotyczącą wojny Rosji na Ukrainie i uznał ją za egzystencjalną i cywilizacyjną „świętą wojnę”, co jest znaczącą zmianą dla rosyjskich władz, które do tej pory starannie unikały oficjalnego określenia inwazji Rosji na Ukrainę jako jakiegokolwiek rodzaju „wojny”. RKP nazwał „specjalną operację wojskową” Putina świętą wojną (Svyashennaya Voyna) i nowym etapem walki narodu rosyjskiego o „wyzwolenie narodowe... w południowo-zachodniej Rosji”, odnosząc się do wschodniej i południowo-wschodniej Ukrainy. RKP twierdzi, że naród rosyjski broni swojego życia, wolności i państwowości; swojej tożsamości cywilizacyjnej, religijnej, narodowej i kulturowej; oraz prawa do życia w granicach jednego państwa rosyjskiego, prowadząc wojnę o zdobycie Ukrainy. RKP argumentował, że wojna na Ukrainie jest świętą wojną, ponieważ Rosja broni „Świętej Rosji” i świata przed atakiem globalizmu i zwycięstwem Zachodu, który popadł w satanizm. Przedstawiciel RKP zapewnił, że wojna na Ukrainie zakończy się przejęciem przez Rosję całkowitego wpływu na całe terytorium współczesnej Ukrainy i wykluczeniem każdego ukraińskiego rządu, który Kreml uzna za wrogi dla Rosji. Opis rosyjskich celów dokonany przez RKP MP jest zgodny z powtarzającymi się oświadczeniami Kremla wskazującymi, że Putin podtrzymuje swój cel zniszczenia ukraińskiej suwerenności i państwowości. Termin „święta wojna” może również przywoływać aluzje do Wielkiej Wojny Ojczyźnianej (II wojny światowej), ponieważ nieoficjalny hymn wojenny Związku Radzieckiego nosił tę samą nazwę, a Kreml rutynowo przywoływał mit Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, aby wygenerować wewnętrzne poparcie dla wojny na Ukrainie. RKP MP stwierdziło, że Rosja jest „twórcą, wsparciem i obrońcą” „ruskiego miru” i że „ruskij mir” jest „duchowym, kulturowym i cywilizacyjnym fenomenem”, który wykracza poza granice Federacji Rosyjskiej i historycznych ziem rosyjskich oraz obejmuje wszystkich, którzy cenią rosyj-

¹⁷ Atak terrorystyczny w Crocus City Hall. Wieczorem w piątek 22 marca 2024 roku terroryści zaczęli strzelać z broni automatycznej do gości koncertu zespołu „Piknik” w Crocus City Hall. Następnie w budynku centrum handlowego, który zajmował powierzchnię 13 tys. m², wybuchł pożar. Został on ostatecznie ugaszony dopiero wieczorem 23 marca. Podczas ataku terrorystycznego i pożaru zginęły 143 osoby, a 182 zostały ranne. FSB poinformowała o zatrzymaniu 11 osób po ataku. Терракт в «Крокус Сити Холле» <https://www.rbc.ru/story/65fdc2679a794730284d89d6> [dostęp: 24.03.2024].

skie tradycje i kulturę. Przedstawiciel RKP MP stwierdził, że Rosja powinna powrócić do „doktryny trójcy” narodu rosyjskiego, która fałszywie twierdzi, że „narod rosyjski” składa się z podgrup etnicznych Rosjan, Białorusinów i Ukraińców, których Rosja powinna zjednoczyć. Rosyjski Kościół Prawosławny zawsze również podkreśla potrzebę tradycyjnych wartości rodzinnych i zaktualizowania polityki migracyjnej w celu przeciwdziałania trwającemu kryzysowi demograficznemu w Rosji. RKP MP określił kryzys demograficzny jako główne zagrożenie egzystencjalne dla Rosji i scharakteryzował stały wzrost demograficzny jako kluczowy priorytet bezpieczeństwa narodowego. RKP MP zapewnił, że Rosja powinna dążyć do zwiększenia swojej populacji do 600 mln ludzi (wzrost o ok. 450 mln) w ciągu najbliższych 100 lat i przedstawił szereg środków, które pozwolą Rosji osiągnąć to monumentalne zadanie. Poseł ROC wezwał do odrodzenia „tradycyjnej dużej rodziny” i tradycyjnych wartości rodzinnych w Rosji – powtarzając słowa prezydenta Rosji Władimira Putina o tym, że 2024 rok będzie „Rokiem Rodziny”. Przedstawiciele RKP MP wzywają rosyjską kulturę popularną do stworzenia „kultu rodziny” w społeczeństwie i sugerują różne korzyści ekonomiczne, które państwo powinno wprowadzić, aby zachęcić do powiększania rodzin. Te wysiłki na rzecz rozszerzenia kontroli Rosji nad tymi, których uważa ona za część „ruskiego miru”, czy to poprzez masową repatriację, czy też środki siłowe, takie jak rosyjska wojna o podbój Ukrainy, służą temu samemu celowi, co wezwania Rosjan do zwiększenia liczby urodzeń – zwiększeniu ogólnej populacji Rosji o ludzi, których ultranacjoniści uważają za „Rosjan”¹⁸.

Dlatego można z pewnością stwierdzić, że obecnie Rosyjski Kościół Prawosławny jest jednym z podstawowych narzędzi rozpowszechniania idei „ruskiego miru”, który wspiera przestępcze działania rosyjskiego reżimu. Jego działania mają na celu zarówno propagandę rasizmu w kraju, jak i w państwach, które są przedmiotem imperialnego zainteresowania Rosji¹⁹.

9. Język rosyjski

Po rewolucji bolszewickiej w 1917 roku oficjalna propaganda wzywała wszystkie narody byłego imperium carskiego do posiadania prawa do używania własnego języka. Entuzjastyczni lingwiści stworzyli również alfabety dla języków niepiśmiennych, ale gdy Stalin zmonopolizował władzę absolutną od lat 30. XX wieku, rosyjski został uznany za język komunizmu i postępu, mający ostatecznie zastąpić wszystkie inne języki jako środek pokoju, komunikacji i edukacji dla wszystkich. Ten aspekt został rozszerzony na tysiące studentów z globalnego Południa, którzy mogli studiować w języku rosyjskim i uzyskać dostęp do Związku Radzieckiego, aby zostać lekarzami, inżynierami, badaczami, profesorami i artystami. Równoległe do tej rzeczywistości język rosyjski był używany do

¹⁸ R. Bailey, C. Harward, A. Evans, G. Barros, *The Russian Orthodox Church Declares “Holy War” Against Ukraine and Articulates Tenets of Russia’s Emerging Official Nationalist Ideology*, Institute for the Study of War & AEI’s Critical Threats Project 2024, s. 1–2.

¹⁹ A. Rohach, *Russian Orthodox Church: Religion or Propaganda of Ruscism?*, Transatlantic Dialogue Center 2022, s. 3.

tłumienia lokalnego języka, kultury i tożsamości nie tylko w całym Związku Radzieckim, ale także w Europie Środkowej, gdzie stał się obowiązkowy we wszystkich szkołach państwowych w takich miejscach jak Węgry i Czechosłowacja, które zostały zniszczone przez sowieckie inwazje w latach 50. i 60. Znajomość rosyjskiego była warunkiem wstępnym do prestiżowych studiów w Związku Radzieckim. Dzień 6 czerwca 2010 roku został ogłoszony Międzynarodowym Dniem Języka Rosyjskiego przez Organizację Narodów Zjednoczonych, aby zbic się z urodzinami Aleksandra Puszkina, uważanego za ojca współczesnej literatury rosyjskiej. Pod względem liczby osób posługujących się językiem rosyjskim jest on ósmym najczęściej używanym językiem na świecie, z szacowaną liczbą prawie 260 mln rodzimych i płynnych użytkowników. Jest on nadal obecny w bardzo różnym stopniu we wszystkich 15 krajach, które były częścią Związku Radzieckiego do 1991 roku, a także jest jednym z sześciu oficjalnych języków Organizacji Narodów Zjednoczonych. Przez wieki był to również język kolonizacji i ucisku w wielu częściach świata: Azji Środkowej, Kaukazie Południowym, Europie Wschodniej i Środkowej, krajach bałtyckich i Finlandii. Jednocześnie Kreml wykorzystuje język rosyjski jako pretekst do przeprowadzenia inwazji na Ukrainę na pełną skalę, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku. Ukraina jest oczywiście obecnie szczególnym przypadkiem, ponieważ do 1991 roku miała dużą liczbę rosyjskojęzycznych i dwujęzycznych użytkowników języka w ramach sowieckiej kolonizacji. Pierwsza i druga inwazja Rosji w 2014 i 2022 roku były uzasadnione potrzebą „ochrony rosyjskojęzycznych”, mimo że zawsze mogli oni mówić po rosyjsku w domu i w przestrzeni publicznej – i nadal tak jest na Ukrainie. Obecnie duża liczba Ukraińców, którzy używają obu języków, a nawet głównie rosyjskiego, przestawia się na mówienie i pisanie wyłącznie po ukraińsku w wyniku agresji Rosji²⁰.

Białoruś, podobnie jak Ukraina i Kazachstan, była jedną z najbardziej zrusyfikowanych republik ZSRR. Po zwycięstwie Alaksandra Łukaszenki w wyborach prezydenckich w 1994 roku nastąpiły radykalne zmiany w białoruskiej polityce językowej. Łukaszenka stwierdził: „Ludzie, którzy mówią po białorusku, nie mogą robić nic poza mówieniem w tym języku, ponieważ nic wielkiego nie można wyrazić po białorusku. Białoruski jest słabym językiem. Na świecie są tylko dwa wielkie języki – rosyjski i angielski”. Rosyjski całkowicie zdominował sferę kulturalną i inne sfery życia społecznego Białorusi. Język rosyjski dominuje w radiu i telewizji, absolutnie przeważa w działaniach władz, organów ścigania itp. Postępowania sądowe są prowadzone wyłącznie w języku rosyjskim. Jednocześnie deklarowana jest nienaruszalność pozycji języka rosyjskiego. Przemawiając na otwarciu XIX Światowego Kongresu Rosyjskiej Prasy w Mińsku w dniu 12 lipca 2017 roku, Łukaszenko powiedział: „Stracić dziś język rosyjski to utracić naszą historię, teraźniejszość i przyszłość. Nigdy się go nie wyrzekliśmy i nigdy się go nie wyrzekniemy. Co więcej, zawsze będziemy o niego walczyć”. Tak więc politykę językową białoruskich

²⁰ Global Voices, *Russian: a Language Constantly Instrumentalized by Ideologies*, <https://globalvoices.org/special/russian-language/> [dostęp: 25.03.2024].

władz państwowych, opartą na zasadzie oficjalnej dwujęzyczności, można zakwalifikować jako konsekwentną rusyfikację własnego społeczeństwa²¹.

Myśl i język są nierozłączne. W fundamentalny sposób język strukturyzuje i kształtuje nasze myśli oraz to, w jaki postrzegamy świat. Język może również ograniczać idee, które jesteśmy w stanie formułować i wyrażać. Dlatego właśnie język może być nadużywany – zwłaszcza przez autorytarne rządy – w celu legitymizacji niesprawiedliwego porządku politycznego lub ukrycia problemów w społeczeństwie. Władimir Putin w ciągu ostatniego ćwierćwiecza wykorzystywał różne retoryczne dyskursy do tworzenia agresywnego i zmilitaryzowanego klimatu w społeczeństwie. Wartościom liberalnym, prawom mniejszości seksualnych – i tak dalej, wszystkiemu, co „obce” – przypisano konotacje geopolityczne. Powtarzającym się motywem jest niechęć do rzekomego „kolektywnego Zachodu”, którego przedstawiciele polityczni mają obsesję na punkcie podważania istnienia Rosji. To z kolei podsycia destrukcyjne nastroje, których kulminacją była inwazja Rosji na Ukrainę. W tym kontekście warto przyjrzeć się bliżej językowi władzy i propagandy. Ten, kto kontroluje język – a co za tym idzie sposób, w jaki świat jest opisywany i postrzegany – może również ustalać agendę publiczną. Rola języka jest szczególnie widoczna w stosunku Rosji do Ukrainy²². Ukraina była przez wieki poddawana przymusowej rusyfikacji. Wiązało się to z systematycznym prześladowaniem ukraińskiej kultury i języka. Miejsce języka rosyjskiego w społeczeństwie ukraińskim jest wynikiem oficjalnej i ukrytej polityki językowej imperium rosyjskiego i Związku Radzieckiego, które promowały używanie języka rosyjskiego i dyskryminowały język ukraiński i jego użytkowników. Pokolenia Ukraińców dorastały, mówiąc po rosyjsku. Wojna Rosji na Ukrainie jest wojną kolonialną. Narracja Władimira Putina przywołuje historyczne dziedzictwo Imperium Rosyjskiego i Związku Radzieckiego. Wiąże się ona również z praktykami imperializmu językowego – narzucania jednego dominującego języka osobom posługującym się innymi językami. Putin po raz kolejny przeciwstawia sobie te dwa języki. Pretekstem do jego inwazji na wschodnią Ukrainę w 2014 roku była potrzeba „ochrony Rosjan i rosyjskojęzycznych obywateli Ukrainy”. Retoryka ta eskalowała w lutym 2022 roku do twierdzeń o „upokorzeniu i ludobójstwie popełnionym przez reżim w Kijowie” na rosyjskojęzycznej ludności na wschodzie. Agresor odgrywa rolę ofiary. Twierdząc, że wszyscy rosyjskojęzyczni należą do Rosji i rosyjskiej kultury, Putin używa języka zarówno jako pretekstu, jak i narzędzia ekspansji²³.

Język rosyjski jest jednym z najważniejszych elementów miękkiej siły Federacji Rosyjskiej. Strategie Rosji przeciwko Ukrainie przy użyciu języka rosyjskiego obejmują wysiłki zmierzające do podważenia ukraińskiego języka i kultury, szerzenia propagandy, manipulowania narracjami historycznymi i podsycania konfliktów wewnętrznych.

²¹ О. Литвиненко, *Мовна політика Білорусі та Казахстану (порівняльний аналіз і висновки для України)*, „Стратегічна Панорама” 2020, no. 1–2, s. 75–77.

²² M. Kragh, *Challenging Putin's Language*, „Sceeus Commentary” 2024, no. 3, s. 1–3.

²³ O. Maxwell, *In Russia's War Against Ukraine, One of the Battlegrounds Is Language Itself*, <https://theco-versation.com/in-russias-war-against-ukraine-one-of-the-battlegrounds-is-language-itself-201170> [dostęp: 26.03.2024].

10. Podsumowanie

Słowo „ideologia” jest w tym artykule używane z premedytacją, ponieważ jest to starannie opracowany system ze starannie zaprojektowanymi instytucjami. Jest on celowo wdrażany rosyjskim dzieciom, propagowany wśród wyborców i rozpowszechniany w mediach. Stanowi podstawę rosyjskiej polityki zagranicznej.

W artykule podkreślono i udowodniono znaczenie elementów ideologii putinizmu, takich jak populizm, język rosyjski, Rosyjski Kościół Prawosławny, imperializm, poszukiwanie wrogów, kodowanie kulturowe oraz konserwatyzm, dla utrzymania władzy przez reżim Putina. Analiza tych elementów składowych podkreśla adaptacyjny charakter ideologii putinizmu, który dostosowuje się do zmieniających się warunków politycznych, społecznych, gospodarczych i religijnych.

Czy wysiłek budowania ideologii pomoże Putinowi utrzymać się u władzy? Wyniki analizy w niniejszym artykule pozwalają stwierdzić, że tak. Warunki pozostają ogólnie korzystne dla Kremla; ogół rosyjskiego społeczeństwa popiera jego narrację, ponieważ zachowuje ona postsowiecką nostalgię. Społeczeństwo jest przekonane o statusie Rosji jako wielkiego mocarstwa i pozytywnie reaguje na społecznie konserwatywne programy Putina. Trudno dostrzec, gdzie w Rosji mogą pojawić się wyzwania dla ideologii putinowskiej. Społeczny opór wobec kremlowskiej propagandy pozostał marginalny, nawet w bardziej liberalnych okresach. Alternatywna prozachodnia tożsamość, zdolna rzucić wyzwanie propagandzie Kremla, nie pojawiła się i jest mniej prawdopodobna po masowym uchodźstwie rosyjskich liberałów w wyniku pełnoskalowej wojny na Ukrainie.

Streszczenie: W ciągu ostatnich kilku dekad wzrost znaczenia putinizmu przyciągnął uwagę całego świata, zmieniając nie tylko rosyjską scenę polityczną, ale także szeroko rozumiane stosunki międzynarodowe. Niniejszy artykuł zagłębia się w skomplikowane i wielopoziomowe zjawisko ideologii leżącej u podstaw putinizmu, analizując jego podstawowe założenia, historyczne antecedencje i współczesne przejawy. Opierając się na multidyscyplinarnym podejściu, niniejszy artykuł naukowy rozpoczyna się od prześledzenia ideologicznych podstaw putinizmu, badając jego powiązania z rosyjską historią, kulturą i tradycjami politycznymi. Artykuł podkreśla i wyjaśnia geopolityczne wymiary putinizmu, analizując podejście Władimira Putina do takich kwestii, jak: suwerenność, nacjonalizm i rola Federacji Rosyjskiej na współczesnej scenie międzynarodowej. Badanie przedstawia społeczno-polityczne aspekty ideologii putinizmu, opierające się na etatyzmie, nacjonalizmie i konserwatyzmie społecznym.

Słowa kluczowe: putinizm, ideologia, totalitaryzm, autorytaryzm, Federacja Rosyjska.

Shaping the Ideology of Putinism in the Russian Federation

Abstract: Over the past few decades, the rise of Putinism has attracted worldwide attention, transforming not only the Russian political scene, but also affecting international relations generally. This article delves into the complex and multi-level phenomenon of the ideology that lies at the root of Putinism,

analyzing its basic assumptions, historical antecedents and contemporary manifestations. Based on a multidisciplinary approach, this academic article begins by tracing the ideological foundations of Putinism, examining its connections to Russian history, culture and political traditions. Also, the article highlights and explains the geopolitical dimensions of Putinism, analyzing Vladimir Putin's approach to such issues as sovereignty, nationalism, and the role of the Russian Federation on the contemporary international scene. The study presents the socio-political aspects of Putinism's ideology, based on statism, nationalism, and social conservatism.

Keywords: putinism, ideology, totalitarianism, authoritarianism, Russian Federation.

Bibliografia

- Applebaum A., *Putinism: The Ideology, Philippe Roman Chair in History and International Affairs 2012-13*, LSE IDEAS 2013, <http://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Putinism-The-Ideology.pdf> [dostęp: 15.03.2024].
- Bailey R., Harward C., Evans A., Barros G., *The Russian Orthodox Church Declares "Holy War" Against Ukraine and Articulates Tenets of Russia's Emerging Official Nationalist Ideology*, Institute for the Study of War and AEI's Critical Threats Project 2024.
- Baturo A., Elkins J.A., *The New Kremlinology: Understanding Regime Personalization in Russia*, Oxford University Press 2021
- Fish M.S., *What Is Putinism?*, „Journal of Democracy” 2017, vol. 28, no. 4.
- Gilchrist J., *Putin's New „New Imperialism” in the War Against Ukraine*, <https://www.kcl.ac.uk/putins-new-new-imperialism-in-the-war-against-ukraine> [dostęp: 20.03.2024].
- Global Voices, *Russian: a Language Constantly Instrumentalized by Ideologies*, <https://globalvoices.org/special/russian-language/> [dostęp: 25.03.2024].
- Gricius G., *The Consequences of Russian Populism*, „Sicherheit und Frieden (S+F) / Security and Peace” 2019, vol. 37, no. 1.
- Kimmage M., Lipman M., *Forever Putinism. The Russian Autocrat's Answer to the Problem of Succession*, FOREIGN AFFAIRS 2024.
- Kolesnikov A., *Scientific Putinism: Shaping Official Ideology in Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, 2022, <https://carnegieendowment.org/politika/88451> [dostęp: 15.03.2024].
- Kragh M., *Challenging Putin's Language*, „Sceus Commentary” 2024, no. 3.
- Kuzio T., *Vladimir Putin's Anti-Colonial Posturing Should Not Fool the Global South*, Atlantic Council 2023, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/vladimir-putins-anti-colonial-posturing-should-not-fool-the-global-south/> [dostęp: 21.03.2024].
- Lewis D.G., *Russia's New Authoritarianism. Putin and the Politics of Order*, Edinburgh University Press 2020.
- Lytvynenko O., *Movna polityka Biorusi ta Kazachstanu (porivnialnyi analiz i vysnovky dlia Ukrainy)*, „Stratehichna Panorama” 2020, no. 1–2.
- Maxwell O., *In Russia's War Against Ukraine, One of the Battlegrounds is Language Itself*, <https://theconversation.com/in-russias-war-against-ukraine-one-of-the-battlegrounds-is-language-itself-201170> [dostęp: 26.03.2024].
- Rohach A., *Russian Orthodox Church: Religion or Propaganda of Ruscism?*, Transatlantic Dialogue Center 2022.

Snegovaya M., Kimmage M., McGlynn J., *The Ideology of Putinism. Is It Sustainable?*, Center for Strategic and International Studies (CSIS) 2023.

SPIEGEL International, "The West Doesn't Have to Love Us", <https://www.spiegel.de/international/spiegel/spiegel-interview-with-kremlin-boss-vladislav-surkov-the-west-doesn-t-have-to-love-us-a-361236.html> [dostęp: 15.03.2024].

TASS, *Putin nazwał zapadne terytorie Polski „podarkom Stalina poljakom”*, 2023, <https://tass.ru/politika/18330609> [dostęp: 22.03.2024].

Terakt w „Krokus Siti Kholle”, <https://www.rbc.ru/story/65fdc2679a794730284d89d6> [dostęp: 24.03.2024].

Ukaz Prezidenta RF ot 31.12.2015 N 683 „O Strategii nacionalnoj bezopasnosti Rossijskoj Federacii”, https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_191669/af6dbeb87d5a61b838f49f4571a-a1a49c82b35fd/ [dostęp: 15.03.2024].